

РОЗВИТОК ШКІЛ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У КОНТЕКСТІ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УРСР (70-80-ті РОКИ ХХ ст.)

У статті проаналізовано особливості роботи шкіл національних меншин в контексті диференціації загальної середньої освіти в УРСР (70-80-ті роки ХХ ст.); розкрито питання організації навчального процесу в школах з російською мовою навчання; показано розвиток мережі навчальних закладів національних меншин на території України.

Ключові слова: розвиток, школи національних меншин, школи з російською мовою навчання, організація навчального процесу, програми, навчальні плани, предмети, зовнішня диференціація, радянська Україна.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови Української держави та інтеграції її до європейського освітнього і наукового простору великого значення набуває проблема освітньої етнополітики. Сучасна суверенна українська держава передбачає рівні права для всіх національностей, які проживають на теренах України. Розроблена за роки незалежності концепція етнополітичної політики, що знайшла відображення в Законі про національні меншини в Україні (1992), Конституції України (1996), Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин (1997), Національній доктрині розвитку освіти (2002) та ін., є основою для забезпечення прав та інтересів національних спільнот. Глибоке осмислення проблеми історії національних меншин, які мешкали на теренах України, зумовлене потребою розробки практичних рекомендацій з формування національно-культурних програм, підготовки законодавчих і нормативних актів, створення сприятливих умов для всіх етносів в українському суспільстві.

Освіта національних меншин ґрунтується на принципах рівності здобуття систематизованих знань, умінь і навичок для формування гармонійної особистості та створенні державою умов для збереження й розвитку національних мов і культур. Правовою основою реалізації цих завдань є Декларація про державний суверенітет України, Конституція України, закони України "Про національні меншини в Україні", "Про мови", "Про освіту", "Про позашкільну освіту", а також деякі інші законодавчі акти. Національне законодавство і практика регулювання діяльності у сфері гарантування прав національних меншин на освіту будуються відповідно до міжнародних стандартів, викладених у Загальній декларації прав людини, Рамковій конвенції про захист національних меншин, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин. Також беруться до уваги такі документи, як Гаазькі рекомендації з прав національних меншин на освіту та Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин [4]. Міністерство освіти і науки України здійснює роботу з імплементації та впровадження Європейської хартії регіональних мов або мов меншин відповідно до Закону України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин" та згідно з переліком національних меншин України, до мов яких застосовуються положення Хартії (білоруська, болгарська, гагаузька, грецька, єврейська, кримсько-татарська, молдовська, німецька, польська, російська, румунська, словацька та угорська) [6, с. 42].

Важливим питанням модернізації освіти України на сучасному етапі є диференціація. Зазначимо: поняття *диференціація* походить від лат. *differentia* – різниця, відмінність [2, с. 11]. Диференціація навчання розглядається як "форма врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання на основі їх поділу на характерні типологічні групи за різними показниками (рівнем навчальних можливостей, успішністю, пізнавальним інтересом школярів, темпом навчання тощо) [23, с. 210]. За твердженням академіка О.В. Сухомлинської "під диференційованим підходом в українському шкільництві дослідники розуміють складний і розмежований, різнобічний процес, що виявляється у різних формах, як зовнішній, так і внутрішній, який узгоджується і підпорядковується й меті освіти, і загальноосвітнім процесам, а також великою мірою ідеологічним і соціоекономічним чинникам. Він має різні форми вияву: зовнішні – багатоманітні типи навчальних закладів, наявність додаткових і спеціальних факультативів і курсів, які пропонують розширений зміст освіти, визначення типів навчального закладу на основі господарських потреб найближчого оточення школи тощо" [15, с. 6]. Внутрішня диференціація розуміється як "розподіл навчальних планів, програм, за рівнем складності, наявністю/відсутністю окремих предметів, різних термінів навчання в межах навчальних закладів відповідно до їх типів та спрямованості" [15, с. 6]. Також розрізняють "національний критерій диференціації шкільної освіти". Як наголошує Л.Д. Березівська, запровадженню диференціації за національним критерієм сприяло положення про забезпечення всіх націй та національних меншин, які проживають в Україні, вихованням і навчанням їхньою рідною мовою [3, с. 296]. До національних

меншин належать групи громадян України неукраїнської національності, які проживають на її території, є меншими за чисельністю від української нації, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою і зацікавлені добровільно зберігати й розвивати свою етнокультурну самобутність.

Аналіз досліджень із проблеми розвитку шкіл національних меншин засвідчує, що питання організації цих навчальних закладів давно цікавили дослідників. Саме на середину 20-х – початок 30-х років ХХ ст. припадає розквіт національно-культурного будівництва, розбудова мережі культурно-освітніх установ для національних меншин. Науковці проаналізували зроблені державою кроки у напрямі їх створення та фінансування в означений період (М. О. Авдієнко, Б. В. Чирко, В. А. Войнолович, Л. П. Войнолович, О. Б. Бистрицька, М. В. Марчук, С. І. Очеретко). Заслужують на увагу дослідження сучасних науковців В.В. Недольської (1996), О.Б. Бистрицької (1998), В.М. Орлик (1998), О. В. Обидьонові (2000), Н. В. Рудницької (2002), І. П. Задерейчук (2005), Н. Л. Кротік (2007) та ін., у яких висвітлюються питання організації системи освіти для національних меншин.

Мета статті – аналіз особливостей розвитку шкіл національних меншин у контексті диференціації загальної середньої освіти в УРСР (70-80-ті рр. ХХ ст.).

Результати теоретичного дослідження. У 70-80-ті роки ХХ ст. відбувалися істотні зміни в суспільному житті УРСР. Педагогічні засади освітньої реформи відобразилися в постановах ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР та УРСР "Про стан підвищення освітнього і професійного рівня та трудовлаштування молоді, яка закінчила загальноосвітні школи УРСР у 1970 р.", "Про здійснення загального обов'язкового навчання і запровадження середньої освіти для молоді в УРСР" (1970), "Про затвердження Основ законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту" (1973), "Про дальше вдосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці" (1977), "Про заходи подальшого удосконалення вивчення і викладання російської мови в загальноосвітній школі в УРСР" (1978), "Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи" (1984), "Про дальше вдосконалення загальноосвітньої середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи" (1984), "Про дальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи" (1985), "Про додаткові заходи по покращенню викладання російської мови в національних середніх загальноосвітніх школах" (1985), Статуту середньої загальноосвітньої школи (1970), пояснювальній записці до навчального плану "Про вивчення російської мови у сільських школах" (1972), загальносоюзному Типовому навчальному плані середньої загальноосвітньої школи (1985), Законі Верховної Ради УРСР "Закон про мови в УРСР" (1989) та ін. Аналіз Статуту середньої загальноосвітньої школи (1970), засвідчує, що в ньому середня загальноосвітня школа проголошувалася єдиною, трудовою, політехнічною, безплатною, поза релігійною, спільною для обох статей [13, арк. 3]. Також зазначалося, що "Єдність школи мала забезпечуватися єдиними навчальними планами, програмами, педагогічними принципами..." [1, с. 290]. У ст. 3 йшлося про мови навчання: "Батьки або особи, які їх замінюють, мають право вибирати для дітей за бажанням школу з відповідною мовою навчання..., учні за бажанням можуть вивчати мову іншого народу СРСР" [13, арк. 3-5].

Ознайомлення з Статутом середньої загальноосвітньої школи та рішенням колегії Міністерства освіти УРСР (1970) показало, що протягом з 1971 по 1973 н.р. відбувалася зміна навчальних планів [16, арк. 45-48]. У 1971/72 н.р. Міністерство освіти схвалило нові навчальні плани для загальноосвітніх шкіл УРСР (для загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл з українською чи російською мовою навчання; для середніх загальноосвітніх шкіл з виробничим навчанням з українською чи російською мовою навчання; для середніх загальноосвітніх шкіл з виробничим навчанням із підготовки механізаторів сільського господарства чи автосправи; для шкіл з болгарською, гагаузькою молдавською, польською, угорською мовами навчання) і в загальноосвітній трудовій політехнічній школі з українською, російською та іншими мовами навчання навчально-виховний процес почав здійснюватися за новим навчальним планом. [17, арк. 19-59]. Зазначимо, що у ньому (на відміну від попереднього плану за 1966 р.) відбулося зменшення кількості годин на вивчення української мови, а також відсутність української мови та літератури в навчальних планах для шкіл з болгарською, гагаузькою молдавською, польською, угорською мовами навчання. Крім того, у сільських школах з українською, угорською, молдавською, польською та ін. мовами навчання учні 4-7 кл. ділилися на дві групи для вивчення російської мови (1966) [17, арк. 5].

У пояснювальній записці до навчального плану за 1972/73 н.р. "Про вивчення російської мови у сільських школах" зазначалося, що в сільських школах з українською, молдавською та угорською мовами навчання, а також у школах з російською мовою навчання, де переважно навчалися діти болгарської, угорської і молдавської національностей та гагаузької народності, на уроках російської мови 4-8 кл. з кількістю учнів понад 25 чоловік діляться на дві групи [9, с. 6]. Такий підхід до вивчення російської та української мов був узаконений і в навчальних планах середніх загальноосвітніх шкіл УРСР на 1974/75, 1975/76 н.р. [10, с. 4; 11, с. 3]. Також у ст. 3 Статуту середньої загальноосвітньої школи про вивчення української мови (1974) повідомлялося, що "учні, які не володіли українською мовою, на уроках української літератури могли відповідати російською мовою" [19, арк. 86-87]. Як зазначає Л. Д. Березівська "радянський уряд створював найсприятливіші умови для вивчення російської мови в школах УРСР" [1, с.294].

Поставлені XXV з'їздом КПРС (1976) завдання "підвищення ефективності і якості діяльності всіх ділянок народного господарства, науки і культури", а саме "підвищення якості навчально-виховного процесу в національних школах республіки" були вирішені за допомогою забезпечення підручниками рідною мовою початкових класів шкіл з молдавською, угорською і польською мовами навчання [24, с. 1].

Основою ідеологічної роботи школи було те, щоб "у доступній формі, органічно пов'язуючи їх з програмовим матеріалом, учителі початкових класів" [Там само] мали допомогти дітям зрозуміти значення повсякденної праці людей на прикладах з навколишнього середовища.

Вирішальним у забезпеченні ефективності і якості навчання й виховання, підвищення пізнавальної активності й самостійності молодших школярів було дальше поліпшення методики всього навчально-виховного процесу, а саме: вдосконалення вже відомих і застосування нових ефективних прийомів і методів навчання, "зокрема проблемного викладу знань, пошукового або евристичного методу, програмованого навчання, диференційованого підходу, полегшує оволодіння знаннями, вміннями й навичками, допомагає реалізувати принципи розвивального навчання". За словами Юрченка І.Я. "успіху в навчанні й вихованні можна досягти лише за умови поєднання загальнокласної і групової роботи з індивідуальним підходом до окремих учнів... Школа має викликати в дітей інтерес, потяг до знань, задовольняти їхні індивідуальні нахили й здібності" Як стверджує дослідник "для підвищення ефективності якості знань необхідна чітко розроблена система самостійних робіт, які сприяли б розвитку творчого мислення школярів. Високоєфективним є тільки той урок, на якому поєднується активна творча праця вчителя й учнів" [24, с. 2].

Також для забезпечення ефективності і якості навчально-виховного процесу початкових класів було в основному *завершено* перехід на новий зміст навчання; своєчасно *перекладено* рідною мовою підручники з предметів загальносоюзного значення, а також *видано* оригінальні програми й підручники з російської та рідної мов для підготовчих-третьох класів, а також *забезпечено* дидактичними матеріалами ("Изучение русского языка в подготовительных классах", "Работа с букварем по родному языку в подготовительных и первом классах", "Дидактические материалы по русскому языку (за роками навчання)", "Методика преподавания русского языка в I-III классах школ УССР с молдавским языком обучения", "Сборник произведений советской литературы для внеклассного чтения во II -III классах школ с венгерским, молдавским и польским языками обучения", "Некоторые вопросы усвоения русской речи в школах УССР с венгерским языком обучения", "Сборники диктантов и сложенных по русскому и родному языку в I-III классах с молдавским языком обучения" та ін.). Крім того, на допомогу вчителям шкіл з молдавською та угорськими мовами навчання щорічно випускалися навчальні діафільми ("Русско-молдавские литературные связи" та "Русско-венгерские литературные связи" та ін.) з проблем викладання мови й літератури, питань взаємозв'язків у вивченні російської та рідної мов і літератур. Як стверджують дослідження учених то "перспективним планом випуску діафільмів для цих шкіл передбачено створення посібників для вчителів початкових і середніх класів відповідно до нових розділів програми з російської мови" [24, с. 3].

Викладання рідної та російської мови у початкових класах шкіл з молдавською, угорською і польською мовами навчання мало протягом кожного навчального року неабиякі успіхи у навчально-виховному процесі. Адже у цих класах проводилася систематична робота з розвитку мислення й мовлення учнів, удосконалювалася їхня вимова відповідно до "норм рідної і російської мов" [Там само]. Отже, творче ставлення педагогів до своєї діяльності, "постійні пошуки нових методів і прийомів, активне впровадження цілого комплексу навчальних засобів, різноманітних форм і видів позакласної і позашкільної роботи сприяє підвищенню рівня навчально-виховного процесу в усіх школах республіки, в тому числі й з молдавською, угорською та польською мовами навчання" [24, с. 2].

Офіційно процес русифікації закріпила постановка Ради Міністрів УРСР "Про заходи подальшого удосконалення вивчення і викладання російської мови в УРСР" (1978). Це підтверджувалося такими діями: було *збільшено* з 39 до 43 год на тиждень кількість годин навчання на вивчення російської мови та літератури у школах з українською мовою, з 62 до 66 – у школах з російською мовою, з 57,5 до 59 – у школах з угорською, молдавською і польською мовами навчання; поступово *здійснено* поділ на підгрупи в ході вивчення російської мови в 1-3 класах та в 4-8 класах міських шкіл з українською, молдавською, угорською та польською мовами навчання (з 1970 р. – в сільських школах); *уведено* навчання російською мовою в підготовчому класі шкіл з українською мовою навчання; *удосконалено* програми з російської мови та літератури; *розширено* мережу класів з поглибленим вивченням російської мови та літератури; *покращено* навчально-матеріальну базу навчання російської мови (кабінети, діафільми, телепередачі тощо); *здійснено* перевірку вивчення російської мови та літератури в багатьох областях УРСР тощо [20, арк. 1-5]. Як стверджує Лизанчук В.В. "Протягом 1979-1985 рр. на Україні здійснюватиметься широкий комплекс заходів, спрямованих на ґрунтовне оволодіння підростаючим поколінням російської мови" [7, с. 271].

У 1980/81 н.р. було введено російську мову з перших до десятих класів загальноосвітніх шкіл з українською, молдавською, угорською та польською мовами навчання. Під час вивчення російської мови відбувався поділ класів з кількістю учнів понад 25 чол. [14; 20, арк. 4]. Крім того, поступово змішані школи також ставали "повністю русифіковані" [7, с. 292].

Згодом в основних напрямках реформи загальноосвітньої і професійної школи (1984) становилося завдання удосконалити зміст навчальних програм з української мови і літератури, географії та історії УРСР, з угорської, молдавської, польської мов і літератур. Так, відповідно до Статуту середньої загальноосвітньої школи та постанов щодо вивчення російської мови та літератури в школах УРСР колегія Міністерства освіти склала і затвердила нові навчальні плани на 1984/85 н.р. (для середньої загальноосвітньої школи з українською (російською) мовою навчання, для середньої загальноосвітньої школи з українською (російською) мовою навчання з викладанням ряду предметів іноземною мовою). У міських і сільських школах на уроках з російської мови 1-8 кл. та на уроках російської літератури 4-10 кл. з кількістю понад 25 осіб могли ділитися на дві групи [12, с. 3]. Як завжди "незмінним напрямом урядової освітньої політики залишалася русифікація шкільної освіти" [1, с. 312]. Входила в дію Міністерства освіти УРСР постанова "Про додаткові заходи по покращенню викладання російської мови в національних середніх загальноосвітніх школах" (1983) та схвалено додаткові заходи в цьому напрямі (1985), а саме: створено нові початкові програми з російської мови та літератури для початкової школи, для поглиблення вивчення російської мови в загальноосвітній національній школі та ін. Крім того, "систематично здійснювати серед учнів, учителів, батьків пропаганду ролі і значення російської мови як засобу міжнародного спілкування і важливого фактора інтернаціонального виховання радянських людей" [21, арк. 37-42].

Для нашого дослідження важливим є розгляд тенденції чисельності національних шкіл по Україні. Так, у 1971/72 н.р. у м. Києві серед 215 шкіл – 45 було з українською мовою навчання; 132 – російською; 38 – з двома мовами (українською та російською), а вже в 1985/86 н. р. спостерігається збільшення: 267 загальноосвітніх шкіл і в 35-ти з-них навчання здійснювалося українською мовою, в 142 – російською, 90 шкіл були змішані (українсько-російськими).

Щодо інших міст то у м. Львові (1971/72 н.р.) серед 90 шкіл – 48 з українською мовою навчання; 29 – російською, 11 – з двома мовами; Дніпропетровську (1985/86 н. р.) зі 147 шкіл 83 – російськомовні, 10 – українськомовні, 54 – змішані; Запоріжжі (1985/86 н. р.) з 107 шкіл лише одна – українськомовна, 25 – змішаних, решта 81 – російськомовні; Миколаєві з 61 школи немає жодної українськомовної, але було 52 – російськомовні, 9 – змішаних та Донецьку – 152 школи, з-них одна змішана і одна – українська [18, арк. 196-198].

Усіх шкіл в Україні у 1987 р. становило 20819. У них навчалось 6 мільйонів 850,8 тисяч учнів. З них: 14 966 шкіл – сільські та 5 853 – міські. Російською мовою навчання здійснювалося в 4303 школах республіки. Змішаних російсько-українських шкіл на Україні було 981. Це на 491 школу більше, ніж було в 1985/86 н.р. В 93 школах України навчання здійснювалося румунською мовою, в 59 – угорською, в 14 – молдавською, в 2 – польською" [Там само; 8].

Про відродження демократичних тенденцій в освітній галузі свідчить V з'їзд учителів УРСР (1987). Як стверджує Л.Д. Березівська на ньому "Вперше на офіційному рівні за увесь період розвитку радянської школи до її недоліків віднесено активізацію процесу звільнення учнів від вивчення української мови за вимогою батьків" [1, с. 315]. З огляду на це ставилися такі завдання: глибоко та якісно перебудувати зміст, форми, методи навчання і виховання. А для їх розв'язання потрібно уникнути перевантаження навчальних програм і виховувати любов до рідної мови та літератури. Мова кожного народу – це фундамент його національного буття, це загальнолюдська цінність [7, с. 300]. Наприклад, загальноосвітня школа на Закарпатті, забезпечила для представників всіх національностей області навчання їхніх дітей на рідній мові. У 1987/88 н. р. в області працювало 568 денних загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання; 14 – російською; 50 – угорською; 13 молдавською та 48 – з двома мовами (української, російської, молдавської). У школах навчалось 165,4 тис. учнів на українській мові; 17,3 тис. – угорській; 16,7 тис. – російській і 5,4 тис. – молдавській [5, с. 66].

Зазначимо, що наприкінці 80-х років в УРСР лише розпочався процес розробки змісту освіти на нових методологічних засадах. Демократичні зміни в суспільстві сприяли національному відродженню українського народу – його мови, освіти, культури. На відміну від минулих років у пояснювальній записці до навчальних планів середніх загальноосвітніх шкіл на 1988/89 н.р. (з українською і російською мовами навчання, з угорською, молдавською і польською мовами навчання тощо) замість рубрики "Про вивчення російської мови" з'являється рубрика "Про вивчення української, російської та інших мов" [22, арк. 1-6]. Це було важливим для України та усіх національностей які проживають на українській території. Адже був прийнятий на Верховній Раді УРСР "Закон про мови в УРСР" (1989), надавши українській мові статус державної. У цьому законі зазначається, що "Українська РСР визнає життєдайність та суспільну цінність усіх національних мов і беззастережно гарантує своїм громадянам національно-культурні та мовні права, виходячи з того, що тільки вільний розвиток і рівноправність національних мов, висока мовна культура є основою духовного взаєморозуміння, культурного взаємозбагачення та зміцнення дружби народів" [7, с. 307].

У Ст. 25 цього Закону: "Українська РСР гарантує кожній дитині право на виховання і одержання освіти національною мовою. Це право забезпечується створенням мережі дошкільних установ та шкіл з вихованням і навчанням українською та іншими національними мовами.

У Ст. 26: У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватися дитячі дошкільні установи, де виховання дітей провадиться їхньою національною або іншою мовою.

У Ст. 27: У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватись загальноосвітні школи, навчальна і виховна робота в яких провадиться їхньою національною або іншою мовою. У випадках, передбачених в частині третій ст. 3 цього Закону, можуть створюватись загальноосвітні школи, в яких навчальна і виховна робота провадиться мовою, спільно визначеною батьками школярів. У загальноосвітніх школах можуть створюватись окремі класи, в яких навчальна і виховна робота провадиться відповідно українською мовою або мовою населення іншої національності. Вивчення в усіх загальноосвітніх школах української і російської мов є обов'язковим" [7, с. 313-314].

Таким чином, протягом 1988-1989 років відбувалися істотні зміни в шкільній освіті УРСР, а саме: удосконалено навчально-методичні комплекти з української, російської, інших національних мов та літератур. На кінець 1980-х років спостерігалось значне зростання кількості російських та змішаних шкіл. Зазначимо, що в 70–80-ті роки школи національних меншин функціонували там, де проживала найбільша етнічна група, а також поділялися за соціальною і національною ознакою і відрізнялися лише мовами навчання.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Становище національних меншин у державі, врахування їхніх інтересів у суспільному житті є одним із показників розвитку демократії, забезпечення прав людини. Здавалося б, зміни у справі етнонаціонального відродження набували безповоротного характеру. Однак в умовах реформування освіти УРСР, формування адміністративно-командної системи управління, посилюлися процеси русифікації. Проте державна політика здебільшого спрямовувалася на те, щоб не залишити поза увагою жодної ланки виховної та освітньої роботи, яка вважалася невід'ємною ідеологічною складовою.

Про русифікаторську політику влади свідчать тогочасні документи Міністерства освіти УРСР. Отже, її прорахунками були: значне збільшення кількості годин на вивчення російської мови та літератури; краще забезпечення матеріально-технічним приладдям, підручниками, методичною та навчальною літературою шкіл із російською мовою навчання; зростання їх кількості. Водночас варто зважати і на досягнення в освітній сфері національних меншин, а саме: відкриття нових шкіл у післявоєнний час та їх кількісне зростання. Незважаючи на вказані політичні процеси, в УРСР відбувалося навчання рідною мовою за єдиними навчальними планами, програмами, підручниками, п'ятибальною системою оцінювання знань учнів та загальною структурою початкової і середньої школи.

Результати проведеного дослідження свідчать, що загальнонаціональна державна система освіти в УРСР діяла з 30-х років, особливо не змінюючись у контексті суспільно-політичних подій у розглядуваний період. Аналіз навчальних програм, підручників, архівних джерел та історичної літератури дав змогу дійти висновку, що етномовна політика позитивно позначилася на формуванні змісту освіти шкіл національних меншин, зокрема, на його диференціації, яка полягала у викладанні таких предметів: рідної мови та літератури, історії України, а також особливостей розвитку шкіл національних меншин. На основі вивчення архівних матеріалів та документів, програм, навчальних планів та звітів шкіл встановлено, що освіта національних меншин у досліджуваний період декларувалася на рівності здобуття знань, умінь і навичок, гарантуванні вільного розвитку національних мов і культур, забезпеченні потреб етнічних меншин навчальною та методичною літературою.

Проведений науковий пошук не вичерпує всіх питань означеної проблеми. Перспективи подальшого дослідження пов'язані з поглибленим вивченням розвитку шкіл національних меншин у контексті диференціації загальної середньої освіти в УРСР (80-90-ті роки ХХ ст.).

Використані джерела

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : [монографія] / Л. Д. Березівська. – К.: Богданова А.М., 2008. – 406 с.
2. Березівська Л. Д. Державна політика царату щодо диференціації організації і змісту шкільної освіти / Л. Д. Березівська // Диференційований підхід в історії української школи (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.): монографія / авт.: Сухомлинська О. В., Дічек Н. П., Березівська Л. Д., Гупан Н. М., Бондар Л. С., Антоненко Н. Б., Філімонова Т. В., Антоненко М. Я, Куліш Т. І., Шевченко С. М. – К.: Педагогічна думка, 2013. – 620 с.
3. Березівська Л. Д. Державна політика щодо диференціації організації і змісту шкільної освіти в УСРР / Л. Д. Березівська // Диференційований підхід в історії української школи (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.): монографія / авт.: Сухомлинська О. В., Дічек Н. П., Березівська Л. Д., Гупан Н. М., Бондар Л. С., Антоненко Н. Б., Філімонова Т. В., Антоненко М. Я, Куліш Т. І., Шевченко С. М. – К.: Педагогічна думка, 2013. – 620 с.
4. Бугаєв С. Освіта національних меншин та народів: загальноукраїнський контекст / С. Бугаєв. – С. 1. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.ciet.org.ua/docs/.../231-233_bugaev.d
5. Гомоннай В. В. Вирішення школою завдань по формуванню соціалістичного типу особистості школяра / В. В. Гомоннай // Народна освіта Радянського Закарпаття. – К. – Ужгород: Рад. шк., 1988. – 168 с.

6. Європейська Хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої регіональної демократії в Україні: Наук.-практ. посібник / Упоряд. О.В. Бейко, А.К. Гук, В.М. Князев; За ред. М.О. Пухтинського, В.В. Толканова. – К. : Крамар, 2003. – 70 с.
7. Лизанчук В. "Кати знущаються над нами, а правда наша п'яна спить" / Навічно кували кайдани: Факти, документи, комент. Про русифікацію в Україні / В. Лизанчук. – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1995. – 415 с.
8. Літературна Україна. – 1991. – 3 січня.
9. Навчальні плани середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл УРСР на 1972/73 н.р. // 36. Наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1972. – № 6. – С. 5-23.
10. Навчальні плани середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл УРСР на 1974/75 н.р. // 36. Наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1974. – № 5. – С. 3-9.
11. Навчальні плани середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл УРСР на 1975/76 н.р. // 36. Наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1975. – № 6. – С.3-13.
12. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл УРСР на 1984/85 н.р. // 36. Наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1984. – № 9. – С. 3-26.
13. Про Статут середньої загальноосвітньої школи // 36. Наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1970. – № 22. – С. 3-19.
14. Радянська освіта. – 1978. – 11 листопада.
15. Сухомлинська О.В. Передне слово / О.В. Сухомлинська // Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.): монографія / авт.: Сухомлинська О.В., Дічек Н. П., Березівська Л. Д., Гупан Н. М., Бондар Л. С., Антонєць Н. Б., Філімонова Т. В., Антонєць М. Я, Куліш Т. І., Шевченко С. М. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 620 с.
16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 8149. – Арк. 49.
17. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 8250. – Арк. 60.
18. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 8162. – Арк.115-198.
19. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. – Арк.86-87.
20. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 9100. – Арк.1-5.
21. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 9250. – Арк. 109 арк.; – Арк. 37-42.
22. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 17. – Спр. 36. – Арк. 1-6.
23. Ярошенко О. Г. Диференціація навчання / О.Г. Ярошенко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
24. Юрченко І.Я. Підвищення якості навчально-виховного процесу в національних школах республіки / І. Я. Юрченко, Н. Г. Сніжко // Початкова школа. – 1977. – № 1(91). – С. 1-5.

Shevchenko S.

**DEVELOPMENT OF MINORITY SCHOOLS IN THE CONTEXT
OF DIFFERENTIATION OF SECONDARY EDUCATION IN THE USSR
(70-80 YEARS OF THE TWENTIETH CENTURY)**

The paper analyzes the features of the Minority Schools in the context of differentiation of secondary education in the USSR (70-80 years of the twentieth century); solved the issue of the educational process in schools teaching in Russian; shows the development of the network of educational institutions of national minorities in Ukraine; traced the authorities sought to create uniform requirements for the construction of the educational process at schools throughout the USSR and give the people who lived in Ukraine, a real opportunity to develop their national culture and language; singled out that during the implementation of government policy on education Russian minorities acquired special significance involves forming a network of Russian schools; investigated that education of national minorities in 1970-80 years on equity declared the acquisition of knowledge, skills, guaranteeing the free development of national languages and cultures, ensuring the needs of ethnic minority educational and methodical literature.

In the 70-80 years the schools of national minorities existed where lived the largest ethnic group, as well as shared by social and nationality and differed only by languages learning.

In terms of reforming the education of the USSR, forming the administrative-command management system, strengthened process of Russification. However, Government policy is mostly directed to not leave any neglected links educative and educational work, which was considered an ideological component.

Key words: *development, schools of national minorities, school, with Russian of studies, organization of educational process, program, curricula, objects, external differentiation, soviet Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 07.11.2014